

Un projecte didàctic que ensenya a mirar

«Ciutat, territori i paisatge» s'ha experimentat en onze instituts de Catalunya

ROSER BATLLORI I JOAN M. SERRA > TEXT

«Ciutat, territori i paisatge» consta d'uns materials didàctics, formats per unes làmines de paisatges, un conjunt d'activitats didàctiques i un web interactiu, elaborats pel Departament de Política Territorial i Obres Públiques conjuntament amb el Departament d'Educació i l'Observatori del Paisatge i adreçats a estudiants d'educació secundària. Aquests materials poden tenir interès, també, per als educadors en el lleure i per a totes les persones preocupades pel deteriorament que estan patint alguns paisatges que considerem tradicionals i emblemàtics, especialment els dels entorns de les ciutats o els propers a les grans infraestructures.

Volem convidar a mirar el paisatge del nostre entorn des de la perspectiva de les transformacions recents del territori causades pel creixement de les ciutats i de la urbanització. Es parteix de la idea que vivim immersos en un paisatge que és l'escenari de la nostra vida. El paisatge és un dels elements que proporcionen benestar personal i identificació: el paisatge que veiem des de la finestra de l'habitació, el de les vacances, el que ens agrada, el lloc on ens sentim bé, etc.

És una mirada nova que accepta l'ocupació actual del territori i es proposa trencar amb la idea que el paisatge és només la natura i l'ocupació tradicional

que desperta sentiments de benestar i de gaudi de la bellesa.

És una mirada realista que planteja l'acceptació de les noves ocupacions del territori sempre que ho facin amb una perspectiva de respecte al paisatge i al medi ambient, sempre que creïn aquells sentiments d'apropiació i d'identificació propis d'un paisatge harmoniós.

És una mirada crítica al present, a la banalització i despersonalització d'alguns paisatges, que proposa imaginar futurs possibles. Es considera que les persones actuem sobre el paisatge i que les nostres accions, per petites que siguin, poden millorar-lo o empitjorar-lo. Viure en una casa de pisos o en un habitatge adossat, tenir gespa al jardí, usar molt el transport privat o bé fer servir el transport públic són accions que tenen repercussions clares sobre l'ordenació del territori i sobre el paisatge. Volem que els estudiants siguin conscients d'aquesta situació.

És també, per sobre de tot, una reivindicació que vol posar èmfasi en l'existència del paisatge, i una crida a la sensibilització envers la riquesa paisatgística de Catalunya i a la seva preservació.

Els paisatges escollits

El projecte estudia dotze paisatges que recullen la diversitat paisatgística de Catalunya i les seves principals problemàtiques actuals. El conjunt dels paisat-

>> *Imatge aèria del volcà de Santa Margarida, en el Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa.*

FOTO: JORDI PUIG.

ges analitzats permet fer un repàs visual de la geografia de Catalunya alhora que es plantegen les principals qüestions que afecten el territori. Entre les moltes actuacions humanes que configuren els paisatges catalans s'analitza, especialment, la manera com el creixement de la ciutat fa canviar el territori, i si aquesta actuació es fa tenint en compte la seva preservació, però també es té en compte l'ordenació de territoris rurals, industrials o turístics i els espais naturals protegits.

S'ha tingut cura de seleccionar panoràmiques que mostrin la complexitat i la bellesa del paisatge estudiat, sense defugir els aspectes conflictius però sense fer èmfasi en els aspectes més negatius.

Si centrem la nostra atenció a les comarques de Girona, els paisatges estudiats poden ser qualssevol dels que ens envolten, ja que en tots els casos hi podem apreciar problemàtiques actuals: Les ciutats estan travessant un procés de transformació que porta a la creació de barris nous sobre antigues zones de con-

reu, com és el cas de Salt; la proximitat de la metròpoli barcelonina es fa sentir fins a la vall de la Tordera –Hostalric n'és un bon exemple–; la preservació dels horts urbans és una problemàtica que es plantegen ciutats com Girona; la costa està plena d'exemples d'ús del paisatge com a recurs turístic; la ciutat difusa no sols afecta les ciutats sinó que també es percep en els pobles; els habitatges adossats s'han generalitzat en tot el territori; els paisatges de regadiu, els polígons industrials, etc. La llista podria ser molt llarga.

Les diferents temàtiques d'estudi generen una pregunta que s'ha de respondre al final de tot el procés.

Què s'estudia de cada paisatge?

L'estudi dels paisatges se centra en cinc aspectes:

1. La funció. Cada paisatge i cada aspecte del paisatge tenen un ús que pot ser reconegut mitjançant una observació atenta o mitjançant una anàlisi docu-

>> La Cerdanya ha estat l'espai escollit per estudiar els efectes de la frontera estatal en el paisatge. FOTO: JORDI PUIG.

>> La Costa Brava permet fer una lectura del paisatge com a recurs turístic. A la imatge, Llafranc i Calella de Palafrugell des del mirador del far de Sant Sebastià. FOTO: JORDI PUIG.

El treball es realitza en grups reduïts, cadascun dels quals es fa responsable de l'estudi d'un paisatge i del plantejament de la seva problemàtica

mentada. Algunes funcions del paisatge són ancestrals i d'altres van apareixent a mesura que van canviant les formes de vida i d'organització econòmica. El paisatge és una construcció social.

2. L'evolució. Els paisatges evolucionen al llarg del dia, de l'any i del temps. L'evolució comporta continuïtat i canvi en l'ordenació del territori i del paisatge. L'evolució s'ha donat en el passat i es dona en el present, que és el moment en què es dissenya el futur. El canvi i l'evolució són característiques inherents al paisatge.

3. El conflicte i el consens. L'evolució dels usos del sòl comporta noves formes i models d'ordenació del territori amb els quals no tots els usuaris i agents socials estan d'acord. El conflicte s'ha de veure com un moment de desacord que es produeix en moments de canvi, i el consens com un moment d'acord quan s'ha produït la negociació i el pacte. L'ordenació del territori és una situació de conflicte.

4. La sostenibilitat. Les actuacions humanes i l'ordenació del territori tenen repercussions sobre el medi ambient. Les actuacions sobre el paisatge han de permetre el manteniment de l'equilibri ecològic i la conservació del patrimoni natural. La sostenibilitat hauria de ser una característica inherent a les actuacions sobre el territori i el paisatge.

5. La identitat i la banalització. El paisatge genera sentiments de pertinença i

apropiació, però algunes actuacions generen uniformització i banalització del paisatge. La identificació amb el paisatge, que és col·lectiva, a vegades pot ser expressió de nacionalitat o simplement d'apropiació d'un espai. Les actuacions sobre el paisatge han de permetre mantenir el patrimoni cultural i generar noves identitats. La capacitat de generar identitat és una de les maneres d'expressar la qualitat humana d'un paisatge.

El procés didàctic que se segueix per a l'estudi de cada paisatge inclou sis fases d'aprofundiment que porten a respondre a una pregunta d'estudi que es formula inicialment. Les tres primeres corresponen a un estudi tradicional del paisatge, les dues següents a un procés d'implicació personal i l'última a les conclusions.

En un primer moment es demana als estudiants que observin el paisatge i llegeixin les informacions que l'acom-

PAISATGES	TEMÀTICA D'ESTUDI
Barcelonès	La renovació del paisatge urbà
Pla de Bages	La proximitat de la metròpoli
Baix Llobregat	Horta en zona urbana
Baix Empordà	El paisatge com a recurs turístic
Garrotxa	Una ciutat dins un parc natural
Priorat	La renovació d'un paisatge agrari
Tarragonès	Un paisatge industrial
Vallès Occidental	Ciutat compacta, ciutat difusa
Ribera d'Ebre	El paisatge fluvial i la producció d'energia
Segrià	Paisatge de regadiu en planes de secà
Cerdanya	Un paisatge transfronterer
Vall d'Aran	El paisatge com a escenari turístic

PAISATGE	PREGUNTA D'ESTUDI
Barcelona 22@	Com canvia el paisatge urbà en passar de barri industrial a districte tecnològic 22@?
Pla de Bages	Quins efectes provoca sobre el seu entorn l'expansió de l'àrea metropolitana de Barcelona?
Baix Llobregat	Cal conservar espais rurals dins les zones urbanes?
Costa Brava	Són compatibles la conservació del paisatge i el turisme?
Garrotxa	Com fer compatible una ciutat i un parc natural?
Priorat	Podem conservar una zona agrícola tradicional de secà i viure'n?
Tarragonès	Són compatibles en un mateix espai la indústria, l'habitatge, el turisme i l'agricultura?
Vallès	Blocs de pisos o cases adossades: quina construcció és més sostenible?
Ribera d'Ebre	Poden conviure el paisatge fluvial i el paisatge agrícola tradicional amb la indústria de risc?
Segrià	Quin impacte té el regadiu en l'ordenació i l'aprofitament del territori?
Cerdanya	La frontera estatal canvia el paisatge?
Vall d'Aran	Es despersionalitzava el paisatge i pot arribar a convertir-se en un parc temàtic?

panyen, que se situïn intel·lectualment però també emocionalment i que expressin les seves percepcions inicials: «Com et sents davant aquest paisatge?».

Es passa després a la descripció del paisatge: «Com és?». Per respondre aquesta pregunta cal consultar el mapa topogràfic i l'ortofotomapa que acompanyen la panoràmica.

A continuació s'analitzen els processos d'evolució i canvi que es produeixen en el paisatge: «Com evoluciona? Per què? Amb quines conseqüències?». Aquí s'aporten fotos aèries de dues èpoques diferents, una d'actual i una dels anys vuitanta, i un seguit de documentació escrita, mapes i adreces web que permeten documentar a bastament la resposta. També es compta amb els coneixements que ja té l'alumne i amb les seves intuïcions i records.

El paisatge ja està estudiat, els estudiants ja en tenen un coneixement

profund, però el treball no es pot acabar aquí si volem que se sensibilitzin i consciencien respecte de les actuacions que es realitzen en el territori. Per aquest motiu s'inicia un treball d'empatia amb els agents implicats i d'anàlisi dels conflictes que es donen en el territori: «Què opinen els agents implicats? Quins arguments tenen per defensar la seva posició? Quins contraarguments es poden usar per replicar-los?».

Una vegada valorat el conflicte d'interessos es proposa un exercici de prospectiva: «Com creiem que evolucionarà el paisatge? Com ens agradaria que fos?». Es tracta d'imaginar futurs possibles i de proposar idees per a la preservació del paisatge. Evidentment només són idees, no es pretén que els estudiants actuin com a paisatgistes/professionals, simplement que es plantegin que les coses poden ser de moltes maneres.

S'acaba amb les conclusions gene-

als i la resposta a la pregunta d'estudi, que és presentada a tota la classe.

El treball es realitza en grups reduïts, cadascun dels quals es fa responsable de l'estudi d'un paisatge i del plantejament de la seva problemàtica, de manera que el conjunt de la classe es pugui fer una idea de la diversitat de paisatges i de problemàtiques territorials que es plantejen a Catalunya. És una primera aproximació a un tema poc tingut en compte en els antics currículums de secundària.

Les làmines del projecte «Ciutat, territori i paisatge» han estat treballades en onze instituts de Catalunya per estudiants de 1r, 3r i 4t curs d'ESO i de 1r de batxillerat, amb bona resposta per part de l'alumnat i del professorat. Se'n valora el treball amb fonts directes, la possibilitat de debatre temes territorials d'actualitat, el coneixement de llocs poc coneguts i molt especialment la possibilitat de presentar propostes i ex-

posar-les en públic, i d'estudiar les problemàtiques dels paisatges més propers al centre.

Les idees del projecte han servit per a la realització de noves làmines referides a paisatges gironins i adreçades a estudiants de primària, que han estat elaborades per estudiants de primer curs de mestre d'educació primària de la Facultat d'Educació i Psicologia de la Universitat de Girona. Ha estat un treball experimental que ha permès als estudiants aprofundir en el paisatge més proper, buscar les imatges que el representaven millor i publicar el resultat de la seva tasca com a materials didàctics en el web www.udg.edu/coneixmedi.

Roser Batllori és geògrafa, pedagoga, i professora de la Universitat de Girona.

Joan M. Serra és geògraf i professor de l'IES Moianès (Moià).

>> *La singular façana fluvial de Girona marca profundament el paisatge urbà.* FOTO: JORDI PUIG.